

O LEKSIKU DJELA *OBSIDIO IADRENSIS*

Dolores BUTIĆ

Sveučilište u Puli, Odjel za humanističke znanosti, Ulica I. Matetića Ronjgova 1, 52100 Pula, Hrvatska
e-mail: dbutic@unipu.hr

IZVLEČEK

Jezikovna analiza je pokazala, da je Obsidio Iadrensis z leksikalnega vidika izredno zanimivo delo. Njegov anonimni avtor je besede zajemal iz klasičnega in srednjeveškega korpusa, helenizme, besede, ki so pridobile nov pomen zaradi vpliva krščanstva, in besede, za katere lahko sklepamo, da so posebnosti zadrškega govornega področja, saj so dokumentirane samo v obravnavanem delu. O avtorjevem bogatem besedišču priča tudi raba sinonimov iz včasih različnih razvojnih obdobj latinščine. Ker opisuje pomorsko bitko, je Obleganje dragocen vir za spoznavanje vojnega in pomorskega izrazoslovja, zlasti poimenovanj plovil, bojnih naprav in utrdb. V pričujočem prispevku so prikazane opažene leksikalne posebnosti dela, ki so posledica razvoja jezika, pa tudi vpliva ljudskega govornega izražanja v Zadru. Avtorjev izbor besed izmed vseh ponujenih možnosti v leksikalnem sistemu lahko vzamemo za stvar osebnega sloga.

Ključne besede: Obsidio Iadrensis, vatikanski rokopis, zagrebški rokopis, beneško obleganje, libri duo, hrvaški fonemi

SUL LESSICO DELL'OPERA *OBSIDIO IADRENSIS*

SINTESI

Un'analisi linguistica di Obsidio Iadrensis rivela che dal punto di vista lessicale l'opera si presenta particolarmente interessante. L'autore anonimo attinge le parole dal corpus classico e quello medievale, adottando cristianismi e grecismi e aggiungendo espressioni che possiamo considerare caratteristiche della parlata dell'area di Zara, poiché ne troviamo la prova soltanto in questo lavoro. L'uso dei sinonimi, avvolte da diverse fasi della lingua latina, testimonia la ricchezza del vocabolario dell'autore. Descrivendo una battaglia sul mare, L'Assedio rappresenta una risorsa preziosa per conoscere la terminologia bellica e marittima, specialmente i termini designando navi, dispositivi di guerra e fortificazioni. Il contributo presenta le particolarità lessicali osservate nell'opera che sono dovute allo sviluppo della lingua, ma anche agli influssi delle parlate vernacolari di Zara. La decisione dell'autore di scegliere determinate espressioni da una gamma di possibilità equivalenti nel sistema lessicale si può intendere come un fatto di stile.

Parole chiave: Obsidio Iadrensis, manoscritti vaticani, manoscritti di Zagabria, l'assedio veneziano, libri duo, fonemi croati

UVOD

Obsidio Iadrensis djelo je anonimnog autora o mletačkoj opsadi Zadra 1345./46. čiji je postanak Franjo Rački (1984), ograničio 1347. i 1356. godinom. Sačuvana su dva rukopisa: stariji iz 1532. čuva se u arhivu HAZU-a i mlađi vatikanski na temelju kojega je hrvatski povjesničar Ivan Lučić prvi objavio tekst 1666. u Amsterdamu pod naslovom *Obsidio Iadrensis libri duo*, uz svoje glavno djelo *De regno Dalmatiae et Croatiae* i deset povijesnih izvora koji su ga pratili. Vatikanski je rukopis prema mišljenju Olge Perić (2004), neposredan prijepis zagrebačkoga, što potvrđuju praznine koje je prepisivač ostavio jer nije znao pročitati ili razriješiti kraticu. Ispravci i razriješene kratice unesene su vatikanski rukopis drugom rukom, najvjerojatnije Lučićevom. Schwandtner preuzima djelo 1747. (Schwandtner, 1747, 665)

Opsada nam je dragocjena u povijesnome, kulturnome i jezičnom kontekstu. Prema mišljenju povjesničara (Klaić, 1976, 297; Budak, 1984, 354) jednim je od najvrjednijih pripovjednih izvora za poznavanje dalmatinske povijesti XIV. stoljeća. Osim zbog povijesnih činjenica i inkorporiranih dokumenata djelo je vrijedno i zato što prikazuje mnogobrojne egzistencijalne situacije u opsjednutome gradu. Olga Perić ističe da se inkorporirani dokumenti doista jezično stilski razlikuju od narativnoga dijela te možemo vjerovati da su prepisani u autentičnome obliku. (Perić, 2004)

Jezična je analiza¹ pokazala da je *Opsada* tipično srednjovjekovno djelo koje u sebi sjedinjuje kontinuitet latinskog jezika i specifičnu sliku jezične stvarnosti vremena i prostora u kojem nastaje jer slijedeći latinsku tradiciju ostaje otvoreno za promjene nastale razvojem jezika i za utjecaj pučkih govornih navika.

Na morfosintaktičkoj razini autor se vraća klasičnoj starini te su potvrđena malobrojna jezična odstupanja. Na ortografskoj razini srednjovjekovne su osobitosti brojnije jer pravila pisanja više nisu stroga, a dvojni oblici svjedoče o činjenici da je autor bio svjestan postojanja jezičnog dualizma.² Ortografskoj razini valja oprezno pristupiti jer se radi o prijepisu teksta.

Djelo se na leksičkoj razini najbolje uklapa u tijek srednjovjekovnog latiniteta. Autor je imao bogat leksik. On se koristi riječima iz klasične i srednjovjekovne baštine, kristijanizmima, grecizmima i riječima za koje potvrdu nalazimo samo u tom djelu³ te ih možemo smatrati osobitostima zadarskog govornog područja.

Jesu li sve riječi doista bile posebnost zadarskog govornog područja ili ih je autor poznao iz drugih izvora

i drugih govornih područja – teško je sa sigurnošću reći. Budući da u pismu koje je uvršteno odmah iza prologa, pod naslovom *Epistula auctoris ad illum pro cuius rogatu praesens opus est editum*, autor kaže da je jedan od razloga koji ga je potaknuo da napiše to djelo želja da mletačka zlodjela izvršena tom opsadom ne padnu u zaborav, nego da za njih sazna i potomstvo,⁴ pretpostavljamo da to ne bi učinio rječnikom koji bi teško razumjeli oni kojima je djelo bilo namijenjeno, a to su stanovnici Zadra i njihovi potomci. U takvom kontekstu, riječi iz klasične baštine i kristijanizmi svjedoče o kontinuitetu latinskoga jezika i poznavanju klasičnih i kršćanskih autora, potvrđeni medievizmi o činjenici da je latinitet na zadarskom području išao u korak s europskim latinitetom, grecizmi o poznavanju grčkog, a riječi koje možemo smatrati osobitostima potvrdile bi podatak koji također nalazimo u navedenom pismu – da je autor bio s toga područja ili je u njemu živio.⁵

PROMJENE NASTALE RAZVOJEM JEZIKA

U svakome jeziku leksički je element najživlji. Govornici su zbog potrebe da se izraze što preciznije primorani obogaćivati jezik novim tvorenicama (neologizmima) i izrazima, a istovremeno gotovo nesvjesno uklanjati riječi vezane za što povijesno, zastarjele ideje i običaje. (Paladini, De Marco, 1970, 34)

Određivanje leksičkih značajki srednjovjekovnog latinskog koji bi se ograničio na središnji i zajednički sloj cijelog latiniteta težak je i riskantan pothvat jer često oblik ili značenje pojedinih riječi postoji samo u određenoj razdoblju ili na određenome području u potvrđenih pisaca i književnih vrsta ili samo u pojedinim formulama i dokumentima. Stoga je za postizanje sigurnih rezultata potrebno, prije svega, odrediti leksičku baštinu naslijeđenu iz klasičnoga, kršćanskoga i vulgarnoga latinskog, a zatim zabilježiti naknadni prirast novih oblika i značenja nastalih u srednjovjekovnome duhu, koji dolaze iz različitih izvora. (Paladini, De Marco, 1970, 35)

Razvoj se leksika⁶ ogleda u njegovu prilagođavanju novim uvjetima, tj. s jedne strane u inovacijama (tendencija prema većoj preciznosti i izražajnosti), s druge strane u napuštanju onoga što je preživjelo i nepotrebno (tendencija ekonomičnosti). Leksičke se inovacije mogu podijeliti prema tome sastoje li se u unošenju novih leksičkih jedinica ili samo u promjeni značenja već postojećih jedinica (semantičke inovacije).

U našem tekstu neologizmi imenice većinom pripadaju prvoj deklinaciji, a glagoli prvoj konjugaciji što svjed-

1 O jezičnim osobitostima autorica je pisala u magistarskom radu «Jezične i stilske osobitosti djela *Obsidio Iadrensis*» (Butić, 2007).

2 O morfosintaktičkim i ortografskim osobitostima opširnije u Butić, 2007.

3 Prema istraživanju u rječnicima kojima smo se u radu koristili, a navedeni su u popisu literature.

4 *Secundo, ne tam horrendus excessus, per Venetos exactus, in prolixitate defluat temporis, sed ut posteris eorum crudelitas reminiscentię commendetur, curavi actus, militiam agonesque partium per Capitula sigillatim et distincte in his scriptis pertractare.*

5 *memorate nostrę patrię.*

6 O razvoju leksika opširnije u Tekavčić, 1970, 189.

oči o tendenciji pojednostavljenja oblika, npr.
 (701, 19)⁷ *arsanam arsana* «oružarnica»,
 (685, 26) *guerra* **guerra** «rat»,
 (680, 15) *scaramutias* **scaramutia** «okršaj»,
 (686, 21) *tregua* **tregua** «primirje»,
 (666, 15) *ratificant* **ratificare** «nasloniti»,
 (699, 28) *appodiare* **appodiare** «prisloniti».

Neologizme nalazimo u nazivima brodova (**angromagus, anguiromagus, maranus**), bojnih naprava (**spingarda**) i utvrda (**bastida**).⁸

Dijakronijska premještanja značenja imenica potvrđenih u klasičnom vidljiva su u nazivima bojnih naprava⁹ (**edificium, cathus, giraculum, trabuchus**), brodova (**crapulus**), dijelova broda (**bellulum** «košara pričvršćena pri vrhu katarke broda»), utvrda (**arcella, fortitudo, vallatio**), zatim u administrativnoj terminologiji (**baro, celsitudo**) te drugim riječima, npr. **bruttum** «životinja» (u klasičnom, kršćanskom i srednjovjekovnom «nečist, neopran, prost», a u istom značenju i danas u talijanskom, **lar** «vatra» (kl. «Lar»), **magister** «sjeverozapadnjak» (kl. «učitelj»), **supportare** «podnositi» (kl. «prinostiti, pribavljati»), **titubare** «trubiti» (kl. «kolebati se, oklijevati») te u istom značenju i danas u talijanskom).¹⁰

Bogaćenje leksika novim leksičkim jedinicama može se dalje dijeliti prema podrijetlu

tih jedinica: jesu li tvorene iz materijala koji postoji u dotičnom jeziku (tvorba riječi) ili su došle iz drugih jezika (posuđenice, tuđice; posuđivanje riječi).

Mnogobrojne nove riječi potvrđene u *Opsadi* nastaju od imenica, pridjeva, glagola i priloga potvrđenih u klasičnom te npr.

(667, 40)	<i>fasceninas</i>	fascenina	(<i>fascis</i>)
	«zaklon od svežnja pruća»,		
(667, 19)	<i>fatalitatis</i>	fatalitas	(<i>fatalitas</i>)
	«smrt»,		
(669, 9)	<i>fortilicias</i>	fortilitium	(<i>fortis</i>)
	«utvrda»,		
(667, 11)	<i>prolixitate</i>	prolixitas	(<i>prolixus</i>)
	«daljina, opširnost»,		
(701, 1)	<i>plathis</i>	plathus	(<i>platea</i>) «po-
	dij, drveno postolje»,		

od glagola najčešće nastaju imenice, npr.

(707, 26)	<i>combustioni</i>	combustio
	(combuēre) «spaljivanje, paljenje»,	
(712, 32)	<i>conspiratores</i>	conspirator (<i>conspirare</i>)
	«zavjerenik, urotnik»,	
(694, 36)	<i>crematione</i>	cremacio (<i>cremare</i>)
	«spaljivanje, saživanje»,	
(692, 8)	<i>remigatores</i>	remigator (<i>remigare</i>)
	«veslač»,	

(685, 24)	<i>sonetorum</i>	sonettus (<i>sonare, sonitus</i>)
	«sonet»,	

primjer složenice koja nastaje od imenice i glagola sljedeći je:

(709, 3)	<i>participationem</i>	participatio (<i>pars + capere</i>)
	«društvo, udio»,	

u pridjevima možemo izdvojiti one na *-bilis, -alis, -osus, -arius* i složenice, npr.

(705, 32)	<i>spernibilis</i>	sperni b i l i s (<i>sperno</i>)
	«prezira vrijedan, jadan»,	
(711, 12)	<i>rusticalis</i>	rustic a l i s (<i>rusticanus</i>)
	«seljački, kmetski»,	
(701, 38)	<i>spiritualem</i>	spiritu a l i s (<i>spiritus</i>)
	«duhovni, crkveni»,	
(700, 24)	<i>discriminosa</i>	discrimin o s u s «ne-
	siguran, kritičan, opasan»,	
(692, 11)	<i>trecenarium</i>	trecen a r i u s «koji
	sadržava tri stotine»,	

prilozi pokazuju tendenciju prema dužim i ekspresivnijim riječima:

(676, 26)	certitudinaliter (<i>certitudo</i>)	«sigurno, pouzdano, nesumnjivo»,
(671, 15)	effectualiter (<i>effectus</i>)	«djelotvorno, zaista»,
(670, 21)	honoranter (<i>honor</i>)	«časno, čestito»,
(722, 21)	sacramentaliter (<i>sacramentum</i>)	«pod zakletvom».

Autor se koristi mnogobrojnim grecizmima čime potvrđuje da je poznao grčki jezik. Najveći broj grecizama preuzet je iz kršćanskog i sastavnim je dijelom srednjovjekovnoga korpusa. Iz bogatog i zanimljivog korpusa možemo izdvojiti da su pridjevi pravilno preneseni u latinski jezik, npr.

(721, 17)	<i>angelicum</i> (ἀγγελικός)	«andeoski»,
(686, 27)	<i>catholice</i> (καθολικός)	«katolički»,
(721, 17)	<i>diabolicum</i> (διαβολικός)	«đavolski, bezbožan»,
(666, 29)	<i>propheticum</i> (προφητικός)	«proročanski»,

dok grči glagoli na *-ίζω* imaju latinski sufiks *-izare*, npr.

(668, 6)	<i>agonizare</i>	agonizare
	(ἀγωνίζεσθαι) «briti se»,	
(705, 9)	<i>citarizant</i>	citarizare (κίθαρίζω)
	«svirati»,	
(715, 16)	<i>colaphizarunt</i>	colaphizare
	(κολαφίζω) «udariti»,	

7 Brojevi u zagrdama označavaju stranicu i redak po Schwandtneru radi lakšeg snalaženja u tekstu, a sve su pogrešno napisane riječi ispravljene prema zagrebačkom rukopisu koji je na hijerarhijski višem stupnju predajne vjerodostojnosti.

8 Opširnije u poglavlju *Ratne naprave, brodovi i utvrde*.

9 Opširnije u poglavlju *Ratne naprave, brodovi i utvrde*.

10. 10 (707, 32) *barones*, (711, 36) *celsitudo*, (719, 32) *brutorum*, (714, 24) *lare*, (680, 10) *magistra*, (697, 32) *margaretha*, (712, 5) *supportabant*

(696, 32) *dogmatizando* **dogmatizare**
(δογματίζω) «poučavati».

LEKSIČKE OSOBITOSTI ZADARSKOG GOVORNOG PODRUČJA

Riječi koje, prema istraživanju u navedenim rječnicima, nalazimo samo u tome djelu svjedoče o govornim značajkama na zadarskome području iak ne možemo sa sigurnošću kazati da im je to jedina potvrda i da ih je autor poznao iz drugih izvora ili s drugoga govornog područja.

Karakteristični su deminutivi izvedeni sufiksom *-ellus*, (*-ella*) od potvrđenih medievizama, npr.

(667, 32) *gallelam* **gallella** (*galea*) «malen
brzi brod»,
(703, 41) *trabucellos* **trabucellus** (*trabuc-*
hus) «vrsta male katapulte, vrsta metaljke»,

te neologizmi također iz pomorske i ratne sfere npr.
(712, 15) *borgella* **borgella** «zavjera,
pobuna»,
(700, 15) *radam* **rada** «podij, platfor-
ma; vrsta broda»,
(680, 9) *sticatam* **sticata** «utvrda, na-
sip»,
(678, 19) *stornium* **stornium** «zvonjava
za uzburu».

Najveći broj riječi karakterističnih za *Obsidio Iadrensis* nastaje tvorbom od riječi potvrđenih u klasičnom ili srednjovjekovnom te je vidljiva tendencija prema dužim i ekspresivnijim riječima.

Uz malobrojne izuzetke glagoli pripadaju prvoj konjugaciji što potvrđuje tendenciju pojednostavljenja oblika, a nastaju od riječi iz klasičnoga, i to od imenica, pridjeva i glagola npr.

(676, 16) *faminavit* **faminare** (*fama*) «go-
voriti»,
(691, 22) *armigeratis* **armigerare** (*armiger*)
«naoružati»,
(683, 8) *prosignabat* **prosignare** (*signare*)
«najvješćivati, najavljavati»,
(693, 29) *remitores* **remitor** (*remex, re-*
mus) «veslač»,
(698, 29) *transmeatione* **transmeatio** (*tran-*
smeare) «prolaz»,
(684, 38) *intonationem* **intonatio** (*intonare*)
«govor, glas»,

deminutivi se izvode od imenica iz klasičnog sufiksa *-ulus* (*-ula*, *-ulum*) i *-olus*, primjerice:

(693, 36) *hostiolum* **hostiolum** (*ostium*)
«mala vrata, mali otvor»,
(720, 11) *scanullum* **scanulum** (*scanum*)
«klupica»,

(693, 39) *tubicula* **tubicula** (*tuba*) «mala
truba» i od potvrđenog medievizma:

(718, 9) *angromagulum* **angromagus** (*an-*
gromagus) «vrsta malog brzog broda»,

imenica je **bellulum** (700, 11) *bellula*) deminutiv preuzet iz klasičnog koji gubi deminutivno značenje te semantičkom promjenom postaje «košara pričvršćena pri vrhu katarke broda.»

Pridjevi se najčešće izvode od pridjeva potvrđenih u klasičnom sufiksom *-bilis*:

(694, 42) *abundabilis* **abundabilis** (*abun-*
dans) «obilat, izobilan»,
(706, 39) *fortibilis* **fortibilis** (*fortis*) «jak,
čvrst»,
(710, 26) *mordibilis* **mordibilis** (*mordax*)
«koji se može gristi»,

prilizi se tvore različitim sufiksima od priloga iz klasičnoga:

(692, 16) **crualiter** i
(701, 14) **cruenter** (*cruente*) «krvavo», zatim od
pridjeva:
(697, 16) **tractabiliter** (*tractabilis*) «ljubazn, prija-
zno» i od imenica:
(700, 31) **frustatim** (*frustum*) «komad po komad»,
(701, 30) **antiphrasim** (*antiphrasis*) «podrugljivo,
ironično»,

karakteristični grecizmi su ovi:

(710, 7) *chylindros* **chylindrus**
(χέλυδρος) «zmija, guja»,
(673, 21) *megagosmum* **megagosmus** (μέγας
+ κόσμος) «zemaljski krug, svijet»,
(705, 22) *elegicas* **elegicus** (ἐλεγκικός)
«tužan, žaloban»,
(710, 1) *ischiros* **ischiros** (ἰσχυρῶς)
«moćno, žestoko»,
(713, 5) *monos* **monos** (μόνος)
«samo, jedino»,

a bez potvrde je i imenica hebrejskog podrijetla
(708, 1) *belialis* **belial** (*-alis*) «đavao,
sotona».

UTJECAJ TALIJANSKOGA JEZIČNOG IDIOMA NA LESEK

Jezična je analiza pokazala da je specifičnost zadarskoga govornog područja bio utjecaj talijanskog jezičnog idioma na leksik, što je razumljivo i zbog teritorijalne blizine, ali i zbog ekonomskih i kulturnih veza koje od XIII. st. jačaju. Posuđuje se imenice iz ratne terminologije npr.

(701, 19) **arsanam** (tal. *a r s e n a l e*)

«oružarnica»,
(680, 15) **scaramutias** (tal. *s c a r a m u c c i*
a) «okršaj»,
(678, 19) **stornium** (tal. *s t o r m o*) «zvo-
njava za uzbuđu»,

zatim nazivi za utvrde, brodove i ratne naprave:
(680, 9) **bastiam** (tal. *b a s t i a*) «utvr-
da»,
(713, 34) **batifollum** (tal. *b a t i f o l l e*)
«utvrda»,
(688, 19) **marana** (tal. *m a r r a n o*)
«vrsta broda»,
(700, 15) **radam** «podij, platforma;
vrsta broda»,
(701, 5) **spingardarum** (tal. *s p i n g a r d a*)
«bojna naprava»,
(683, 35) **sticatum** (tal. *s t e c c a t o*)
«utvrda, nasip»,

ali i druge riječi koje su vjerojatno bile dio svakodnevnog govora u Zadru, npr.

(670, 19) **ambassatores** (tal. *b a s t i a*) «utvr-
da»,
(695, 42) **compassione** (tal. *c o m p a s s i o*
n e) «sažaljenje, sućut»,
(719, 27) **concabium** (tal. *c o n c a m b i o*)
«zamjena»,
(721, 12) **ratificationem** (tal. *r a t i f i c a t i o*)
«potvrda»,
(695, 29) **sagulare** (tal. *s a g o l a*) «ko-
nop, uže»,
(720, 11) **scanulum** (tal. *s c a n n o*) «klu-
pica».

U glagola je vidljiva tendencija pojednostavljenja oblika jer ih većina pripada prvoj konjugaciji, npr.

(668, 6) **agonizare** (tal. *a g o n i z z a r e*)
«boriti se»,
(699, 28) **appodiare** (tal. *a p p o g i a r e*)
«prisoniti»,
(693, 35) **balistrantes** (tal. *b a l e s t r a r e*)
«baciti strijele, streljati»,
(706, 5) **cambiunt** (tal. *c a m b i a r e*)
«zamijeniti, promijeniti»,
(693, 20) **constrabant** (tal. *c o n t r a s t a r*
e) «protiviti se, opirati se»,
(680, 11) **prolongatur** (tal. *p r o l u n g a r*
e) «udaljiti»,
(713, 35) **reedificarunt** (tal. *r i e d i f i c a r e*)
«ponovo sagraditi».

Velik broj riječi i danas prisutan u talijanskom jeziku koji se možda posuđivao na zadarskom području ima ishodište u latinskom jeziku.

Važno je napomenuti da se na Apeninskom poluo- toku tražila pomoć i za pisanje hrvatskih fonema koji još uvijek nisu imali dosljedno provedenu grafiju. Autor dentopalatalnu afrikatu /č/ piše mletačkom grafijom ch : (667, 32) **Suadcich**, (669, 38) **Bihach**, (670, 17) **Banich**, (670, 12) **Subichevich**, (708, 13) **Laccckovich**, a palatalni nazal /ń/ grafemom gn: (684, 3) de **Grubogna**, (684, 5) de **Fanfogna**. Romanizmi su pisanje c ispred palatalnih vokala za dentalnu afrikatu /č/, ali nije dosljedno provedeno: (681, 32) **Briacel Varh**, (667, 32) **Suadcich**, (720, 42) de **Calcina**, (670, 12) **Subichievich**.

SINONIMI

Bogatstvo autorova leksika vidi se i po uporabi više riječi za isto značenje, ponekad iz različitih faza latinskog jezika. Donosimo neke od primjera:

bitka, rat, okršaj: **agonia**: (721, 21) *agonia*,
guerra: (685, 26) *guerra*,
scaramutia: (683, 12) *scaramutias*,

uzbuđenje, ekstaza: **animositas**: (669, 27) *animositate*,
extasis: (665, 16) *extasi*,
iubilatio: (685, 17) *iubilatione*,

spaljivanje, paljenje: **combustio**: (707, 26) *combustioni*,
combustus (-us): (668, 3) *combustui*,
cremacio: (694, 36) *crematione*,
pojedinačno: **disiunctim**: (695, 14),
distinctim: (692, 17),
particulariter: (706, 13),

kuća, dom i kućica: **doma**: (717, 2) *domata*,
habitaculum: (713, 12) *habitaculum*,
domuncula: (677, 16) *domunculas*,

boriti se: **agonizare**: (668, 6) *agonizare*,
altercari: (692, 18) *altercarentur*,

umnožiti, povećati: **augmentare**: (701, 24) *augmenta-
batur*,
crebrare: (688, 39) *crebrando*.

NAZIVI ZA BRODOVE, UTVRDE I BOJNE NAPRAVE

Budući da opisuje pomorsku bitku, djelo je dragocjen izvor za poznavanje bojnih naprava, brodova i utvrda prisutnih na tome prostoru. Za bojne naprave spominju se nazivi:

**edificium: machina bellica lignea in modum turris
exstructa**

(drvena bojna sprava u obliku tornja) ((695) *edificia*)
cattus, cathus, catus: machina bellica, vinea, plateus
(ratna sprava, zaštitni krov, zaklon) ((708, 24) *cattorum*,
(699, 1) *cathrum*, (688, 40) *catum*)

spingardus, spingarda: machinae bellicae species moenibus evertendis

(vrsta ratnog stroja za rušenje zidova) ((702, 21) *spingardorum*, (701, 5) *spingardarum*)

giraculum, gyraculum: machinae species

(vrsta naprave) ((701, 5) *giraculorum*, (694, 8) *gyraculis*)

trabucellus: parvae catapultae species, balilistae species

(vrsta male katapulte, vrsta metaljke) ((703, 41) *trabucellos*)

trabuchus: catapultae species, balilistae species

(vrsta katapulte, vrsta metaljke) ((683, 36))

a za brodove i plovila:

angromagus: parva navis actuaria (malen brzi brod) ((718, 9))

angromagus, anguiromagus: navis celeris genus (vrsta brzog broda) ((681, 2), (693, 6))

barca: navis genus (barka) ((677, 34))

carabus: navis genus (korablja) ((693, 37))

crapulul: navis genus (vrsta broda) ((678, 23))

gallela: navis species (galija) ((677, 32))

lembulus: parvus lembus (brodić) ((675, 17))

linter: navis species (vrsta broda) ((675, 17))

marana: navis genus (katamaran) ((688, 19))

paro: navis piratica (gusarski brod) ((718, 32))

rada: contignatio, navis species (podij, platforma, vrsta broda) ((702, 16))

od kojih su *barca*, *carabus*, *gallela* i *maranus* sačuvani do danas u istome značenju te kao barka, korablja, galija i katamaran čine sastavni dio našega pomorskog leksika.

Svojom brojnošću i raznolikošću ističu se i nazivi za utvrde:

arcella: parva arx, parvum castellum

(tvrđavica) ((714, 33))

bastida: castrum, propugnaculum, turris, turris mobilis

(utvrda, tvrđava, toranj, pokretni toranj za opsadu gradova) ((683, 22))

batifollum: propugnaculum, turris lignea

(utvrda, drvena kula) ((713, 34) *batifollum*)

fortilicia: locus munitus, munitio, arx, castrum, castellum

(utvrda, utvrđenje, tvrđava) ((698, 35) *fortilicia*)

fortitudo: propugnaculum, arx

(utvrda, tvrđava) ((678, 35) *fortitudinesque*)

sticatum, sticata, sticatus (-us): propugnaculum, vallum

(utvrda, nasip) ((684, 25) *sticato*, (680, 9) *sticatam*, (718, 13) *sticatu*)

vallatio: munitio, monumentum

(utvrda, utvrđivanje) ((695, 8) *vallatione*)

Navedeni su nazivi riječi iz različitih faza latinskog jezika te nalazimo medievizme koji prema istraživanju u navedenim rječnicima bilježe potvrdu samo u našem tekstu i svjedoče o govornim značajkama zadarskog područja, primjerice **trabucellus** (ven. *trabuchèlo*) deminutiv imenice *trabuchus* (tal. *trabocco*), **sticatum** (tal. *steccato*), **gallela** deminutiv imenice *gallea* (bizant. *γαλέα*), **angromagus** deminutiv imenice *angromagus* (u tekstu pisana još u grafiji *anguromagus*, a u srednjovjekovnom i *anchiromacus*, *anquiromagus*) ili su to pak medievizmi poznati i u drugim djelima s našeg prostora kao što je **maranus** (tal. *marrano*). Semantičku promjenu bilježe medievizmi **giraculum**, **trabuchus** i **vallatio**.¹¹

U zasebnu skupinu možemo svrstati riječi koje su prenesene u srednjovjekovni latinitet iz prijašnjih faza latinskog jezika. U klasičnome su potvrđeni **linter** i **paro** (ven. *paron*) prema grčkoj imenici *παρών*, a u kršćanskih autora **barca**, **carabus** prema grčkoj imenici *καραβός* i **lembulus**, deminutiv imenice *lembus* prema grčkoj imenici *λέμβος*.

Iz prijašnjih faza latinskoga jezika potječu i imenice **edificium**, **arcella**, **cattus**, **crapulul**, **fortitudo**, ali u tekstu bilježe semantičke promjene u odnosu na prvotno značenje.¹²

ZAKLJUČAK

Na kraju možemo zaključiti da je *Obsidio Iadrensis* tipično srednjovjekovno djelo po opisu leksika koje u sebi sjedinjuje kontinuitet latinskog jezika, promjene nastale razvojem jezika i pučke govorne navike. Polazeći od podataka da je autor namijenio djelo stanovnicima Zadra i njegovom potomstvu i pretpostavke da se pri pisanju služio rječnikom koji bi oni razumjeli te da je bio Zadranin ili je u njemu živo, o čemu svjedoče leksičke osobitosti potvrđene samo u tom djelu, tekst nam je dragocjeno svjedočanstvo o specifičnoj jezičnoj stvarnosti u Zadru u XIV. st. Bogat fond riječi iz klasičnoga i srednjovjekovnoga korpusa, kristijanizmi te mnogobrojni grecizmi govore o autorovu dobru poznavanju latinskoga jezika i visokoj obrazovanosti. Njegov odabir riječi između ponuđenih mogućnosti u leksičkome sustavu te česta uporaba sinonima, ponekad iz različitih faza latinskoga jezika, mogu se smatrati važnim stilskim činom. U tvorenica i neologizama, posebice iz ratne i pomorske terminologije (kao što su nazivi za brodove, plovila, bojne naprave i utvrde) vidljiv je snažan utjecaj talijanskoga jezičnog idioma. Takav se utjecaj, osim teritorijalnom blizinom, može opravdati ekonomskim i kulturnim vezama koje od XIII. stoljeća

11 Opširnije o promjenama značenja imenica *giraculum*, *trabuchus* i *vallatio* u Butić, 2007.

12 Opširnije u Butić, 2007.

jačaju. Tendencija pojednostavljenja oblika i tendencija prema dužim i ekspresivnijim riječima utjecaj su pučkih govornih navika.

Analiza je leksika pokazala da *Obsidio Iadrensis* svjedoči o tome da su u Zadru u XIV. st. postojali autori

i djela koja su mogli stati uz bok europskim autorima i djelima, ne zaostajući za visokom razinom pismenosti na latinskome jeziku, a u okruženju kojemu je ono namijenjeno bila je prisutna visoka razina pismenosti te poznavanje klasičnih i klasičnih autora i grčkoga jezika.

THE VOCABULARY OF THE *OBSIDIO IADRENSIS*

Dolores BUTIĆ

University of Pula, Faculty of Humanities, I. Matetića Ronjgova 1, 52100 Pula, Croatia
e-mail: dbutic@unipu.hr

SUMMARY

The linguistic analysis has shown that "Obsidio Iadrensis" is especially interesting from a lexical point of view. An anonymous author uses words from a classical and medieval opus, words of Christian and Greek origin and words typical for the linguistic area of the Zadar region, which can only be found in this piece. The use of synonyms from different phases of the Latin language is a proof of the author's rich lexis. Since he is describing a sea battle, Opsada (blockade) is a valuable source of martial and naval terminology, especially of ship names, combat equipment and forts. Observed lexical peculiarities, which are a consequence of language development and the influence of vernacular speech habits in Zadar, are shown in this work. The author's choice of words among offered possibilities in the lexical system can be considered a stylistic act.

Key words: Obsidio Iadrensis, Vatican manuscript, manuscript from Zagreb, the Venice's siege, libri duo, croatian phoneme

LITERATURA

Berruto, G. (1994): Semantika. Zagreb, Antibarbarus.

Blaise, A. (1954): Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens. Strasbourg, Le latin chrétien.

Budak, N. (1984): Obsidio Iadrensis kao povijesno i književno djelo naše predrenesanse. Radovi, 10, 353–358.

Butić, D. (2007): Jezične i stilske osobitosti djela *Obsidio Iadrensis*. Magistarski rad. Zadar, Sveučilište u Zadru.

Crevaschi, G. (1959): Guida allo studio del latino medievale. Padova, Liviana editrice.

Curtius, E. R. (1998): Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje. Zagreb, Naprijed.

Divković, M. (1900): Latinsko-hrvatski rječnik. Zagreb, Naprijed.

Du Cange, Du Fresne (1954): Glossarium mediae et infimae latinitati I-X. Graz.

Filipović, R. (1971): Kontakti jezika u teoriji i praksi. Školska knjiga, Zagreb.

Filipović, R. (1986): Teorija jezika u kontaktu. Zagreb, HAZU - Školska knjiga.

Gortan, V. (1970): Obsidio Iadrensis (Opsada Zadra). Umjetnost riječi, 14, 1-2, 101–106.

Gortan, V., Gorski, O., Pauš, P. (1998): Latinska gramatika. Zagreb, Školska knjiga.

Havránek, B. (1964): Problematika miješanja jezika. Zadarska revija, 13, 3, 177–185.

Hercigonja, E. (1979): Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjovjekovlja. Zagreb, Matica hrvatska.

Hilje, E. (1995): Imena zadarskih plemićkih porodica u kasnosrednjovjekovnoj toponimiji zadarskog kraja. Folia onomastica Croatica, 4, 67–74.

Jakić - Cestarić, V. (1976): Antroponomastička analiza isprave zadarskog priora Andrije s početka X. stoljeća, poseban otisak. Radovi, 2, 195.

Jakić - Castarić, V. (1972): Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena. Radovi, 19, 99.

- Jakić - Cestarić, V. (1974):** Ženska osobna imena i hrvatski udio u etnosimbiotskim procesima u Zadru do kraja XII. Stoljeća. Radovi, 21, 291.
- Jakić - Cestarić, V. (1977):** Zadarska ženska osobna imena u XIII. stoljeću – odraz i rezultat prethodnih simbiotskih procesa u gradu i porijekla novijih doseljenika, poseban otisak. Radovi, 24, 143.
- Jarm, A. (1996):** Imena i imendani – obiteljski imenar. Zadar, Hrvatski institut za liturgijski patoral.
- Jireček, K. (1962):** Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjeg veka. Beograd, SANU, Odeljenje društvenih nauka.
- Kostrenčić, M. (1969):** Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae. Zagreb, Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium.
- Klaić, N. (1976):** Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku. Zagreb, Školska knjiga.
- Klaić, N., Petricoli, I. (1976):** Zadar u srednjem vijeku do 1409. Zadar, Filozofski fakultet Zadar.
- Kolanović, J., Križman, M. (1997):** Zadarski statut (Statuta Iadertina). Zadar, Ogranak Matice hrvatske.
- Lewis, C. T., Short, C. (1979):** A Latin Dictionary. Oxford, The Clarendon Press.
- Löfsted, E. (1959):** Late Latin. Oslo, Instituted for sammenhengende Kulturforskning.
- Matasović, R. (1997):** Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskog jezika. Zagreb, Matica hrvatska.
- Muljačić, Ž. (1967):** Distinktivna obilježja latinskih fonema. Filologija, 5, 83.
- Muljačić, Ž. (1960):** Naše dalmatsko – mletačke posuđenice. Jezik, 7, 129.
- Muljačić, Ž. (1972):** Opća fonologija i fonologija talijanskog jezika. Zagreb, Školska knjiga.
- Novak, V. (1959):** Zadarski kartular samostana sv. Marije. Zagreb, HAZU.
- Novak, V., Skok, P. (1952):** Supetarski kartular. Zagreb, HAZU.
- Paladini, V., De Marco, M. (1970):** Lingua e letteratura mediolatina. Bologna, Casa editrice prof. Riccardo Pàtron.
- Palmer, R. (1990):** The Latin Language. London, Bristol Classical Press.
- Perić, O. (1961):** Ablativ apsolutni u hrvatskim srednjovjekovnim ispravama. Živa antika, 9, 63–69.
- Perić, O. (1982):** Neke jezične osobitosti djela «Historia Salonitana». Živa antika, 32, 93.
- Perić, O. (1980–1981):** O morfosintaksi srednjovjekovnog latinskog u djelu Tome Arhidakona Splitskog. Suvremena lingvistika, 21–22, 1.
- Perić, O. (2004):** Parataksa i hipotaksa u djelu «Historia Salonitana». Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25.–27. rujna 2000. godine u Splitu. Split, Književni krug, 143.
- Perić, O. (1980):** Složeni pasivni oblici u djelu «Historia Salonitana». Živa antika, 30, 1–2.
- Poparić, B. (1907):** Pisma Ivana Lučića Trogirana. Zagreb, HAZU.
- Putanec, V. (1976):** Esej o jezičnom znaku i onomastici te antroponimiji u Hrvatskoj, predgovor Leksiku prezimena SR Hrvatske. Zagreb, Institut za jezik i Nakladni zavod.
- Schrijnen, J. (1977):** I caratteri del latino cristiano antico. Bologna, Pàtron editore.
- Schwandtner, G. (1747):** Scriptorum rerum Hungaricarum, Dalmaticarum, Croaticarum et Sclavonicarum. Lipsiae.
- Skok, P. (1940):** Osnovi romanske lingvistike, vol. I–III. Zagreb, HAZU.
- Skok, P. (1915):** Pojave vulgarnog – latinskog jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije. Zagreb, HAZU.
- Šimunović, P. (1985):** Naša prezimena – podrijetlo, rasprostranjenost, značaj. Zagreb, Nakladni zavod MH.
- Tekavčić, P. (1970):** Uvod u vulgarni latinitet (s izborom tekstova). Zagreb, Sveučilište u Zagrebu.